

12. STEELMAKING. 1967. *The Scientist Speaks*, BBC, London.
13. ŠKARIĆ IVO, 1973. *Kibernetika i jezik*, *Suvremena lingvistika* 7—8/1973, Zagreb.
14. ŠKILJAN DUBRAVKO. 1975. *Lingvistika i obavijesna teorija*, *Suvremena lingvistika*, 11/1975. Zagreb.

Agneza Šimunović

VEZE IZMEĐU SLUŠANJA, GRAMATIKE, PISANJA I FONETIKE U UCENJU STRANOG JEZIKA

Učenje stranog jezika je vrlo složen i mukotrpan proces i za učenika i za učitelja, ako mu se pristupa iole ozbiljno. Stoga taj proces nastojimo olakšati učeniku bar u početnoj fazi. Jedan od pokušaja olakšavanja jest u samom početku globalni pristup jeziku, što će reći serviranje govornih struktura datog jezika u vidu većih cjelina, samostalnih ritmičkih grupa, rečenica, riječi-rečenica i sl., ali ne u manjim elementima od toga. Te strukture proizlaze iz određene situacije, koja ih uvjetuje, pa učeniku nije potrebno gramatičko-analitičko razumijevanje svake pojedine riječi, jer je njihov smisao jasan iz cjeline, iz intonacijsko-ritmičkog modela strukture i iz konteksta, a sve je to stalno prisutno u audio-vizuelnim metodama.

Sklonost k upotrebi globalnog, zadanog, u početku učenja vrlo je naglašena, jer je nužna. Ona proizlazi iz potrebe da se zbrka, koja postoji u početku svakog učenja, što prije sredi, a globalnost predstavlja najlakši put za takvo sređivanje. I memorija lakše prima globalno u samom početku, jer je prazna i nije opterećena na planu učenja stranog jezika. Nema još asocijacija ni transfera koji bi smetali, jer bi nametali kompariranje s već poznatim i tako kočili proces učenja, pa globalan način prezentiranja, prezentiranja u blokovima nekih osnovnih govornih cjelina učeniku, predstavlja vrlo efikasan put. Zbog takvog primanja učenicima se čini da se u početku mnogo više nauči i brže napreduje, a da se kasnije stagnira te da čitav taj proces sporije teče. Kasnije je međutim samo takvo prezentiranje nemoguće i neefikasno.

No već i nakon manjih uskladištenja učenik želi praviti selekciju onoga što zna, želi srediti svoje znanje na način kako to njemu i njegovim mogućnostima odgovara, želi ga uklopiti u jedan sustav. Ta sklonost k izboru i sustavu i potreba za njima, čim su oni mogući, leži u osnovi funkcioniranja naših osjeta i prisutna je na svim nivoima učenja, te je ne smijemo zanemariti ni na samom početku. Učenik veoma brzo počinje tražiti svoj izraz, teži k svojevrsnom individualnom stvaranju i kad mu želimo pomoći izrazom, koji poznaje iz gradiva, jer mislimo da ga je zaboravio te da upravo njega traži, iznenađuje nas odgovorom koji odbija pomoć: »Znam ja to, ali htio sam reći ovako.«

Ne zadovoljava ga više globalnost ni zadanost, on ih lomi i traži svoj izraz. To su već prvi začeci analize, za kojom će se potreba sve češće i sve intenzivnije javljati, pa je moramo prihvatiti i kanalizirati, a ne gušiti. Čim je učenik ra-

zumio i primio, tj. smjestio negdje u svojoj momentanoj memoriji rečenicu, jer se globalno tako prima, negdje na površini, neposredno, isti čas, on automatski želi istu rečenicu rasporediti u vremenu, tj. smjestiti je negdje dublje i trajnije u svojoj svijesti, u svojoj memoriji. Ta želja i potreba za sređivanjem u vremenu onoga što se prima u sebe, predstavlja nesumnjivo najkritičniju operaciju u procesu usvajanja govora, jer je to analitičan proces, koji se upravo učeniku nameće.

Globalna organizacija primljenih signala i utisaka ne daje odmah čvrste forme, već ostaje difuzna, ne diferencira se podloga od forme, što pogoduje stvaranju otvorenih sistema, koji tek čekaju da se zatvore i srede.

Prijelazi s jednog stadija na drugi, sa stadija globalnosti na stadij analize nisu bez proturječja i ne vrše se bez sukoba, ako je faza globalnosti predugo trajala. Njezino razumno trajanje omogućava beskonfliktno prelijevanje jedne faze u drugu, gotovo automatsko prerastanje jedne u drugu. U tom se slučaju sheme primljene u globalnosti same razvrstavaju i sređuju. To je gotovo istraživački proces i rađa radost, koju poznaje istraživač pri otkrivanju neke zakonitosti i neke istine, a to učenika neobično veseli i potiče. On i mora učeći otkrivati, a ne samo ponuđeno pasivno primati. Taj proces mora nužno doći ako smo učenika dobro vodili, te će on sam početi uočavati i izdvajati u svim kasnijim situacijama određenu strukturu, koju smo mu približili i protumačili na razuman, brz i njemu dostupan način, bez citiranja pravila, dozivanja paradigmi i ostalih apstraktnih spekulacija o jeziku. Na vrijeme lomljena globalnost već primljenih kvantuma stvara veću elastičnost u njihovu prebacivanju, korištenju i prepoznavanju i prema tome pridonosi njihovu učvršćivanju te tako stvara kontrolu onoga što se uči. S druge strane, takvo lomljenje ne ometa i daljnje globalno primanje novih kvantuma, čak je poticaj da se oni i dalje brže povećavaju i rastu, jer globalnost predstavlja sredstvo lakog i brzog uskladištavanja, dakle primarniju fazu, koja se bez analize i razvrstavanja ne bi pretvarala u racionalnije i na duži rok uskladištavanje, sekundarnu fazu. Dakle, jedna uvjetuje drugu, ako su u vremenu dobro organizirane, a ne samo gomilane.

SLUŠANJE

Ono ima i u ovoj fazi kao i inače težak i važan zadatak. Budući da je uho aparat sa širokom lepezom adaptabilnosti i napose sugestibilan aparat, vrlo se lako može dogoditi da učenik bliske i slične glasove, koji se malim stupnjem napetosti međusobno razlikuju, pogotovo kad se nađu u blizini, pa ih, prema tome, označava i mala razlika u akustičkom efektu (u timbru), počne zamjenjivati i deformirati. Tako se vokali *i, e, ε, ə, ɪə, o*, počnu u slušanju miješati (de, des, deux; si, se, ses, il, elle i sl.) kao i glasovi koje zvučnost razlikuje npr. *s:z;ʃ:vʒ* (chausse: chose; manche: mange) i sl. U francuskom jeziku, na primjer, razlikovanje glagolskih oblika »ils sont : ils ont ; il est : il a ; il a : il y a«, koji će se i kasnije javljati kao pomoćni glagoli u složenim vremenima, predstavljaju učenicima problem i često se ti parovi međusobno miješaju pri slušnoj percepciji, jer je učenik stalno u slušnoj zabuni i nije siguran u ono što čuje i nema povjerenja u sebe.

Nije moguće uvijek uhvatiti kad je gdje učenik krivo čuo i zamijenio zvučni i bezzvučni glas ili vokale bliske po timbru, jer je raspon dopustivih varijanti od korektnog do pogrešnog veoma velik. Vjerojatno je učeniku bilo teško

samo slušno hvatati te razlike kao što je i nastavniku teško samo slušno kontrolirati učenika, a to je jedina kontrola u početku u ovim metodama. Nije uvijek lako čuti te fine razlike među glasovima, jer tu oštih granica i nema, ali granica koja se ne smije prijeći postoji i učenik je mora znati, jer je samo svijest o onome što se želi reći jednoznačna, a rezultat najčešće to nije. Stoga tu granicu učeniku moramo osvijestiti, jer će mu pomoći da sigurno čuje i hvata s povjerenjem u sebe gramatičke i fonetske razlikovne elemente govora, koje kasnije ubrzo mora i reproducirati.

Refleksno se lako ponovi iza zvučnog izvora i tako pomalo kamuflira korektan izgovor, ali kad se vadi iz svijesti i memorije, kad se organizira iskaz samo na temelju memoriranih elemenata, ako nema sigurnosti, javlja se kočanje, koje bi učenika lako moglo vratiti u početnu zbrku iz koje on pomalo izlazi.

Napose je teško čuti jednosložne strukture, koje u vidu veznika, zamjenice, prijedloga, negacije, člana, pomoćnih glagola, pa čak vrlo često i participa predstavljaju naročito važan i opsežan materijal za povezivanje i osmišljavanje, a to ih je teže čuti što su te sitne riječice zvukom slabo nabijene, udaljenije od naglašene pozicije u rečenici. Te se riječi vrlo često i ne ostvaruju u zvuku, već u napetim pauzama, često su prisutne samo u svojim vremenskim shemama ili pak u utjecajima na susjedni glas ili se čak manifestiraju u drukčijoj organizaciji ritma rečenice, pa, ako ih ne bismo očekivali, mogli bismo ih i ne čuti te drukčije razumjeti datu rečenicu ili riječ ili drukčije ritmički organizirati rečenicu.

Slušanje je prvenstveno povezivanje, osmišljavanje, gotovo stvaranje i rekonstruiranje često na temelju nepotpunih i nedovoljnih podataka, pa onda i nije važno, nije ni potrebno, a niti moguće da se svi ti podaci uvijek nužno ostvaruju u zvuku. Oni se mogu i drukčije ostvarivati, a to se mora znati, da bi se ono moglo očekivati i provjeravati. No možemo očekivati i provjeravati samo ono o čemu postoji svijest, ono što se zna.

Stoga je potrebno određenim mehanizmima olakšati uhu tu funkciju, kako bi ono lakše i brže primalo nove informacije koje se pojavljuju u beskonačnim varijantama i u neprestanoj dinamici i mijeni, jer uho prima na temelju izbora i po zakonima diskontinuiteta, a ne na temelju mnoštva. Jedan od mehanizama koji mogu slušanje jednim dijelom pretvarati u očekivanje i provjeravanje, a smanjiti napetost, koja je uvijek prisutna kad nam je nešto novo i nepoznato jest

GRAMATIKA

Ona svojim zadanim i fiksnim formama, svojim pravilima, nastavcima, počecima i dočecima pomaže uhu da se opusti u jednom smjeru, a istodobno mu sugerira smjer, gdje je potrebna veća koncentracija. Ona na neki način priprema uho na ono što treba očekivati i samo provjeriti, a što opet pažljivo i aktivno slušati. Time ona osigurava uhu normalan fiziološki ritam, gdje se izmjenjuju veća i manja koncentracija, što je osnova za normalno funkcioniranje, koje onda razmiče vremenska ograničavanja primanja i tako smanjuje umor. Samo slušanje, dakle, traži gramatiku kao potrebu za stanovitim redom, da brže organizira i sustavnije pomogne, kako bi se lako hvatalo i ono što nije najpotpunije materijalizirano u zvuku, a važno je za smisao iskaza koji nam se nudi.

Nadalje, početnu nepredvidivost govornih oblika (koja je na početku učenja stranih jezika velika, što jako obeshrabruje, zbog čega učenici u početku mnogo i otpadaju) gramatika pretvara u predvidive forme i tako oblikuje dubinsku strukturu jezika, njegovu čvrstu mrežu, koja odolijeva zaboravu i rezistentna je na distorzije. Stvoriti osnovnu formu znači osigurati tu predvidivost, a to znači stupanj koherentnosti pojave, stupanj pravilnosti. Ako se prekinu prijenos poruke, primalac je u stanju dovršiti je bar približno jer je taj stupanj predvidivosti veza između prošlosti i budućnosti, red u vremenskoj dimenziji organizacije onoga što se želi reći. Ta je operacija funkcionalna definicija onoga što nazivamo memorijom, a ona ne može dugo primati, ako joj nismo omogućili nekakav red i sustav, tj. gramatičke odnose.

Tek tada zapamćena cjelina čini dio individua, označuje jedan potencijal, koji će se tokom svoga postojanja učvršćivati i povećavati i tako oblikovati polje značenjskog spektra, koje će se širiti u funkciji širenja jezičnih i izvanjezičnih spoznaja lica. Tako se pored semantičkog vrednovanja, koje vrednuje kvantitetu neočekivanog u poruci, javlja i nameće studij jezične općenitosti i beskonačne mogućnosti njegova obogaćivanja, koje proizlazi iz mnogostrukosti korelacija i asocijacija, kojih on može biti predmet u svjesnoj misli subjekta.

Primanje senzoričkih poruka određeno je strukturom, stanjem i virtualnim sposobnostima receptora, što se napose ogleda u njihovim diferencijalnim pragovima, dakle u njihovim diskriminatornim sposobnostima, koje su prisutne u raznim vidovima, pa i u vremenu primanja, koje je u početku u raskoraku s normalnim i ono je produženo. Taj je diferencijalni prag u početku vrlo visok, a sama selektivnost pri primanju mala, vrijeme produženo, pa je potrebno tu sposobnost receptora razvijati i potpomagati taj razvoj, jer bi njegovo spontano razvijanje trajalo predugo, a fizičko nas vrijeme goni na brži ritam primanja.

Gramatika je sredstvo koje svojim normama i tendencijama k redu i sustavu omogućava da se s malim brojem signala (glasova, slogova, riječi) oblike neograničeni broj struktura i sadržaja uvijek novih i drukčijih, a često i neponovljivih, što vodi u svijet umjetnosti, te da se tako vjernije i preciznije izrazi misao, a osnovno je u tome da se ne preoptereći memorija. Ako memorijom smatramo memoriju događaja, ona i spada u red zaboravljivoga, budući da ima kao više-manje značajnu protutežu zaborav, onda je jezik upravo suprotno od toga, on je začetnik reda i protuzaborav. Drukčije rečeno, zaboravljivo leži sa strane sadržaja, a nezaboravljivo sa strane stabilnih formi, koje su nužne za poimanje sadržaja. Lingvističke forme, sa svojim stabilnim gramatičkim sadržajima moraju biti što stabilnije kod svakog subjekta, jer su one ono što dirigira shvaćanje njegova iskustva u prostoru i u vremenu. Naravno, ta je stabilnost relativna, što potvrđuju oštećenja govora i različiti tipovi afazija i njima slična oštećenja. Ta se stabilnost može pogoršavati. U afaziji nije nestao stock riječi, nego upravo ta mogućnost, koju pruža gramatika, da se iz stocka poznatih riječi stvaraju novi sadržaji i novi smislovi. Konstrukcija jezika bazirana je na konstrukciji odnosa i svaka strukturalna koncepcija uključuje ozbiljno poimanje tih neminovnih odnosa. Neograničeni broj pojmova, ograničeni broj gramatičkih formi i nadasve jaka dinamika odnosa tvore strukturu jezika. Tako ono što bi moglo biti zaboravljivo na socijalnom planu, ako postane zaboravljivo na individualnom planu, izaziva prekide u komunikaciji, rascjepa i pukotine u ljudskoj intersubjektivnosti.

PISANJE

Ono predstavlja drugi važan mehanizam, koji nameće i potiče bolje organiziranje iskaza, a znači još i jedan oblik kontrole onoga što je eventualno moglo promaknuti nezapaženo u oralnoj realizaciji. Nerijetko preko pisanja i otkrijemo da učenik nije uočio razlike između pojedinih vokala, dok nas je u izgovoru prevario. Učenik će se često nakon vizuelnog predstavljanja iskaza zapitati o funkciji i formi njegovih elemenata i komparirat će ih s već njihovim poznatim slušnim slikama. Dok slušamo znatnim dijelom u početku, pa i kasnije, primamo refleksno i brzo, jer postoji bliži odnos između percepcije i njezina neposrednog stimulusa nego između percepcije i reprodukcije, pa i zbog karakteristike uha i zbog samog početka, mnogo sporije pisanje nameće analizu onoga što se vidi. Zbog toga pisanje i dolazi kasnije i samo se nužno nameće, a škodi i koči u početku, dok se akumulira brzo, globalno, gotovo refleksno, te još nema mjesta analizi. I kad pisanja ne bi bilo, učenici bi sami olakšali nekakav sustav znakova, da srede poznato gradivo, da bi sebi olakšali daljnji proces učenja, omogućili brže uskladištavanje i stimulirali memoriju. Pisanje traži i veće vrijeme za svoju realizaciju, ne samo zbog svoje manuelne dimenzije i projekcije, zbog inercije ruke i otpora lista papira i sl., dakle zbog materijalnih zapreka, koje bi mogle kočiti misao, koja se razbuktava i produbljuje, nego i zbog misaone operacije, koja neminovno prati taj proces specijalizacije govora i nameće mu analizu i kontrolu. Vrijeme pisanja obremenjeno je prekidima, čestim zaustavljanjima i tihim čitanjima, što nije ništa drugo do kontrola i usporedba akustičke slike i grafičkog predstavljanja datih elemenata i provjeravanje da li su oni u odgovarajućim odnosima, prvenstveno u odnosu prema slušanju. Upravo zbog toga mnogo više korigiramo napisanu nego izgovorenu misao, a vrlo često je i ponovimo prije nego je stavimo na papir, ako su nam ti odnosi narušeni. Dok slušanje može biti refleksno i automatsko, to pisanje nikad nije, bar ne u tolikoj mjeri, jer je ono prvenstveno analiza i zbog toga često učenici i pišu tako sporo diktate, jer se stalno preispituju, kontroliraju i provjeravaju i tek kad su i u napisanom dobili potvrdu za svoju slušnu sliku, ona »sjeda« i definitivno se fiksira dublje i trajnije.

Pisanje, dakle, predstavlja posljednji filter, ono kontrolira i napokon fiksira i stoga ne može doći odmah na početku, tj. istodobno sa samim oralnim pristupom jeziku, niti može izostati, jer takav govor nikad ne bi postao jezikom, ostao bi na neki način krnj i nedorečen u jednoj od svojih osnovnih dimenzija, u prostornoj dimenziji.

FONETIKA

je također mehanizam koji može u izvjesnoj mjeri olakšati slušanje, eliminirati dvosmislenosti, ukloniti neke dileme i općenito se smatrala odnosom glasovnih elemenata korektno primljenih u totalnom broju elemenata koji se prenose. Svojim zakonitostima, među kojima su najdominantnije zakonitosti sloga i akcenta, ona pomaže i olakšava da se sigurnije i točnije provjere pojedine glasovne forme, koje su zbog pozicije u slogu ili zbog udaljenosti od akcenta doživjele veće ili manje zvukovne promjene.

Razlike u otvorenosti i zatvorenosti sloga, što se reperkutira na kvaliteti vokala, koji je zatvoren u prvom, a otvoren u drugom slučaju, često će pomoći slušaču da riješi dilemu u značenju koja mu se nametnula u toku slušanja. Svi-

jest o tipu sloga, o konsonantskim grupama i o mogućnostima njihovih kombinacija, pri čemu nastaje slabljenje pojedinih konsonanata, koji čak mogu i nestajati u pojedinim jezicima, omogućit će uhu da te važne govorne elemente registrira, iako ih nije sasvim primilo u zvuku, kako ih učenik u pisanju ne bi izbacivao i kako bi drukčije organizirao reprodukciju, nego da glasova uopće nema, a sve bi se to moglo dogoditi kad ne bismo ništa znali o njima izvan njihovih zvučnih ostvarivanja, koja, kako smo vidjeli, doživljavaju velike promjene u brzom govoru.

Svijest o globalnoj fonetskoj strukturi i glasovnim skupinama, koje su karakteristične za određeni jezik i određene pozicije, bilo to na kraju ili na početku sloga, pomaže uhu da brže uspostavi kontrolni lanac i potom prihvati ili odbaci određeni oblik, koji mu se slušno nametnuo. Tako se u španjolskom jeziku, na primjer, na početku riječi ne može pojaviti konsonantska grupa *s + kons*, već se takva grupa ublažava vokalom ispred nje. U našem je jeziku takva grupa posve obična, dok kod nas grupa okluziv + likvid ne može stajati na kraju sloga, a posve je obična i česta u francuskom jeziku. U toj fonetskoj strukturi, bilo da je primamo slušno, kad slušajući hvatamo glasove i njihove kombinacije karakteristične za određeni jezik, ili pak bilo da je primamo vizuelno, kad čitamo i gledamo grafički znak, mora nas nešto uzbuditi i upozoriti na jezični kontekst te strukture i reći nam pripada li ona ili ne datom jeziku, da bismo je mogli smjestiti u sredinu koja je uvjetuje.

Spoznaja o osnovnim fonetskim zakonitostima određenog jezika nužna je čim se pristupi obradi njegovih apstraktnih vidova jer će ona dirigitirati slušanje i eliminirati eventualne zabune i devijacije, koje ono može unijeti zbog svojih preširokih i prebogatih mogućnosti, pa i zbog predznanja, koja mogu djelovati poput transfera. Stoga je potrebno slušanje ograničiti, sužavati, upravljati njime, a to će reći pomagati mu, jer nije sve što se može čuti u jeziku kao zvukovna realizacija i glas datog jezika, niti je sve što je prisutno u govornom lancu u nezvuku — neinformacija.

Semantičke i grafičke devijacije mogu proizaći iz fonetski devrirano primljenih formi, što i može biti, ali interpretacija mora biti korektna i postaviti ih na pravo mjesto, a to je veoma važno za njihova kasnija pojavljivanja, bilo to u pismu, čitanju ili govoru i sl.

Gotovo da i nema optimalnog modela ni pri primanju ni pri reproduciranju; zato se i služimo mnogo magnetofonom u početku i kad predajemo materinji jezik strancima, jer samo aparat ne kreira, ne mijenja, ostaje do kraja jednako vjeran.

Pisanje, gramatika i fonetika predstavljaju splet mehanizama koji su u vrlo uskoj povezanosti sa slušanjem. Oni mu omogućuju relaksaciju i diskontinuitet, prema tome intenzivnije usredotočenje na ono što najviše privlači našu pažnju u datoj diskusiji, konverzaciji i sl., a što nije više materijalnost poruke, već njezin sadržaj i smisao, nukleus. Preko njih se slušno primljene cjeline korigiraju, kontroliraju i smještaju dublje i trajnije, što stimulira memoriju, koja onda ostvaruje laku, brzu, gotovo neposrednu rekonstrukciju prošlosti, a to je moguće samo ako je to prošlo iskustvo sređeno, ako je ono, bilo da je riječ o senzoričkomotornom iskustvu ili o iskustvu na višem nivou, svrstano u sustave, pa se lako nalazi, kombinira i prebacuje u nove sadržaje.

Učenje jezika u odrasloj dobi i izvan zone gdje se on spontano govori jest proces koji traži veliko sudjelovanje svijesti. O tome treba voditi brigu i u toj funkciji sagledavati različite faze pristupa stranom jeziku.